

Książki gdańskich przyrodników w zbiorach rękopisów Biblioteki Głównej Narodowego Muzeum Historii Naturalnej (Muséum National d'Histoire Naturelle)

10 VI 1793 r. dekret Konwentu Narodowego przekształcił, założony w 1639 r., paryski królewski ogród botaniczny (Jardin des Plantes) i Królewski Gabinet Historii Naturalnej w Narodowe Muzeum Historii Naturalnej (Muséum National d'Histoire Naturelle – MNHN). Muzeum jest obecnie jedną z najważniejszych francuskich instytucji naukowych, realizującą następujące zadania: badania naukowe podstawowe i stosowane, gromadzenie zbiorów oraz konserwacja i zarządzanie kolekcjami przyrodniczymi, nauczanie, popularyzacja wiedzy i ekspertyzy. Historia muzeum naznaczona jest nazwiskami wielkich przyrodników związanych z tą instytucją, by wspomnieć takie postacie jak: Georges-Louis Leclerc hrabia de Buffon (1707-1788), Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829), Georges Cuvier (1769-1832), Etienne Geoffroy Saint-Hilaire (1772-1844), Joseph Louis Gay-Lussac (1778-1850), Claude Bernard (1813-1878), Antoine Henri Becquerel (1852-1908). To właśnie w tej instytucji wielokrotnie dokonały się przełomowe dla historii nauki wydarzenia jak choćby powstanie pierwszej koncepcji ewolucyjnych, narodziny anatomii porównawczej, krystalografii, nowoczesnej paleontologii i fizjologii zwierząt. Muzeum przez ponad dwa wieki odgrywało czołową rolę w organizacji wypraw naukowych i poznawaniu pozaeuropejskiej fauny i flory.

Muzealne kolekcje należą do największych na świecie: mineralogiczna i geologiczna liczy około 850 000 okazów, meteorytów około 3500, zielnik około 12 milionów, kolekcja zoologiczna 46 milionów. Jest też około 35 000 czaszek ludzkich, około 2 miliony okazów prehistorycznych i 350 000 etnograficznych, 25 000 żywych roślin i około 5000 żywych zwierząt. Muzeum posiada prawo nadawania tytułów naukowych, organizuje studia magisterskie i doktoranckie, zarówno w dziedzinie nauk przyrodniczych jak i muzeografii, obecnie zatrudnia około 1800 pracowników.

Dla problematyki niniejszego artykułu szczególnie ważnym jest zwrócenie uwagi na muzealną bibliotekę. Już w pierwszym okresie swojego istnienia Królewski Gabinet Historii Naturalnej gromadził książki i rękopisy, często ofiarowywane przez uczonych lub artystów. Już wtedy były one dostępne nie tylko dla pracowników tej instytucji ale i dla oświeconej publiczności. W okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej, dekret tworzący MNHN ustanowił w 1793 r. także i publiczną bibliotekę, łączącą zbiory Królewskiego Gabinetu Historii Naturalnej, przyrodnicze dublety Biblioteki Królewskiej oraz książki i dokumenty pochodzące z rewolucyjnych konfiskat. Znaczenie muzeum jako ośrodka badań przyrodniczych, w pierwszej połowie dziewiętnastego wieku najważniejszego

w Europie, przyczyniło się do licznych darów ze strony naukowców i mecenatu z wielu krajów Europy i Ameryki. Zwyczajem stało się, że profesorowie i korespondenci tej instytucji oddawali do jej biblioteki swoje księgozbiory, rękopisy i notatki. Często do księżnicy trafiała także dokumentacja nadsyłanych do muzeum kolekcji przyrodniczych. W dziewiętnastym wieku rozwinęła się na szeroką skalę praktyka wymiany druków z innymi naukowymi instytucjami. Biblioteka MNHN (Bibliothèque Centrale) otrzymała także prawo do obowiązkowego egzemplarza oraz do pierwokupu pojawiających się na aukcjach druków i rękopisów związanych z naukami przyrodniczymi. Obecnie posiada m.in.: 580 000 monografii opublikowanych od połowy XIX w., 29 inkunabułów, 50 000 książek wydanych przed 1850 r., 22 600 tytułów czasopism, 750 000 nadbitek, 20 000 map i planów z okresu od XVI w. po dzień dzisiejszy, 10 000 rękopisów, 150 000 fotografii, 40 000 rycin, w tym kilka tysięcy portretów, 8160 różnych przedmiotów artystycznych (malarstwo, rzeźba, medale), unikalną kolekcję 7000 welinów przedstawiających rośliny i zwierzęta z królewskich zbiorów.

Od początku swojego istnienia Królewski Gabinet Historii Naturalnej, a następnie MNHN łączyły silne związki z Rzeczpospolitą. William Davisson (1596-1669), pierwszy w historii europejskiej nauki profesor chemii (1647) i intendent Jardin des Plantes znalazł schronienie w Polsce w okresie prześladowań protestantów, zostając lekarzem i doradcą Jana Kazimierza¹. Muzealna biblioteka posiada egzemplarz spisu roślin królewskiego ogrodu botanicznego i z okolic Warszawy autorstwa Marcina [Martina] Bernhardi de Bernitza (ok. 1625-przed 1682) dworzanina Władysława IV, chirurga i bibliotekarza Jana Kazimierza. Jest to wydany w Gdańsku w 1652 r. *Catalogus plantarum tam exoticarum quam indigenarum, qua anno 1651 in hortis regis Varsaviae et circa eandem in locis sylvaticis, pratensibus, arenosis et paludosis, nascuntur*². Dzieło to autor zadedykował właśnie W. Davissonowi.

Z tego pierwszego okresu historii paryskiego muzeum odnotujmy także wizytę wielkiego polskiego przyrodnika szkockiego pochodzenia, Jana Jonstona (1603-1675), który podczas swojej naukowej podróży po Europie (1635-1636) odwiedził stolicę Francji, gdzie pracował nad zbiorami królewskimi. Półtora wieku później Stanisław August Poniatowski pozytywnie odpowiedział na apel G.-L. Buffona i przesłał do Paryża (w 1787 lub 1788 r.) kolekcję mineralogiczną, reprezentującą bogactwo przyrodnicze Rzeczypospolitej³. Muzeum odgrywało szczególnie ważną dla historii polskiej nauki rolę w okresie zaborów, jako miejsce kształcenia, badań naukowych i wymiany kolekcji w czasie gdy w rezultacie zaborczych represji, Polska pozbawiona była możliwości utworzenia podobnej instytucji w kraju⁴.

Na związki gdańskich przyrodników z Gabinetem Historii Naturalnej króla Francji, a następnie Narodowym Muzeum Historii Naturalnej po raz pierwszy autor zwrócił uwagę pracując nad kontaktami G.-L. de Buffona z Rzeczpospolitą. Badania te prowadzone były w związku z przypadającą w 2006 r. trzechsetną rocznicą narodzin francuskiego przyrodnika i intendenta kolekcji przyrodniczej Ludwika XV⁵. Zdigitalizowanie dorobku Buffona

¹ E.T. Hamy, *William Davisson : Intendant du Jardin du Roi, et professeur de chimie, 1647-1651*, Paris 1895, s. 38.

² *Martin Bernhardi Catalogus...* sumptibus E. et A.J. Mollerorum, Dantisci 1652, sygn. 3345.

³ Zob. P. Daszkiewicz, *Dokumenty dotyczące daru Stanisława Augusta Poniatowskiego dla paryskiego Gabinetu Przyrodniczego*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1998, R. 43, nr 3-4, s. 111-117.

⁴ Zob. P. Daszkiewicz, *Znaczenie nauczania w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu dla polskiej nauki okresu zaborów*, „Nauka Polska” 2014, t. 23, nr 1, s. 103-110.

⁵ Zob. *Buffon (1707-1788) et la Pologne : actes du colloque franco-polonais à l'occasion du 300e anniversaire de sa naissance tenu à Paris le 8 juin 2007*, [dir. de la publ. J. Pielaszek; réd. P. Daszkiewicz,

pozwoiliło na łatwe wyszukanie w nim cytowań związanych z Polską⁶. Redagowana przez tego uczonego i jego współpracowników *Histoire Naturelle, générale et particulière, avec la description du Cabinet du Roi* należy do najważniejszych encyklopedii przyrodniczych jakie kiedykolwiek wydano. Opracowywano ją przez niemal 50 lat (1749-1789), publikując 36 tomów. Wraz z jezuitą Gabrielem Rzączyńskim (1664-1737) autorem *Historia naturalis curiosa regni Poloniae, Magniducatus Lituaniae...* (pierwsza edycja Sandomierz 1721)⁷, to właśnie gdańscy przyrodnicy byli podstawowym źródłem wiedzy G.-L. Buffona na temat przyrody Rzeczypospolitej⁸. Johann Reinhold Forster (1729-1798) i jego syn Georg (1754-1794) dostarczyli francuskiemu uczonemu także ważnych informacji na temat fauny egzotycznej, pochodzących z ich podróży dookoła świata odbytej z kapitanem Jamsem Cookiem (1728-1779)⁹ – druga wyprawa J. Cooka z lat 1772-1775.

Niektóre z książek i dokumentów związanych z gdańską szkołą przyrodniczą i Gabinetem Historii Naturalnej króla Francji znajdują się w innych paryskich bibliotekach, niż Biblioteka Główna MNHN. Egzemplarz, wydanej w Gdańsku w 1745 r., drugiej książki G. Rzączyńskiego *Actuarium Historiae naturalis Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae...*, podarowany G.-L. Buffonowi przez biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego (1702-1774), znajduje się obecnie w Bibliotece Narodowej Francji (Bibliothèque Nationale de France - BNF)¹⁰. Analiza katalogów aukcyjnych pozwoliła na ustalenie kolejnych właścicieli tego druku i odtworzenie jego historii¹¹. W bibliotece Francuskiej Akademii Nauk (Académie des Sciences) przechowywany jest natomiast list Jana Filipa (Johannesa Philippiusa) Breyniusa (1680-1764) do Antoine'a de Jussieu (1686-1758)¹², informujący francuskiego uczonego o pracach gdańskiego przyrodnika¹³.

Należy pamiętać, że w siedemnastym i osiemnastym wieku gdańska szkoła naukowa należała do najważniejszych ośrodków przyrodoznawczych w Europie¹⁴. Pionierskie studia anatomiczne, badanie egzotycznych okazów fauny i flory¹⁵, stosunkowo często do-

W. Herda], Varsovie-Paris 2007, s. 162 oraz P. Daszkiewicz, P. Heurtel, *Le tricentenaire de la naissance de Georges Leclerc de Buffon (1701-1788) : Georges Leclerc de Buffon et l'école naturaliste de Gdańsk*, „Annales - Centre Scientifique de l'Académie Polonaise des Sciences à Paris” 2017, t. 10, s. 179-187.

⁶ Zob. strony internetowe w bazie danych: *Buffon et l'histoire naturelle : l'édition en ligne*, [online] <http://www.buffon.cnrs.fr/> [dostęp 11.07.2017].

⁷ G. Rzączyński, *Historia naturalis curiosa regni Poloniae, Magniducatus Lituaniae, Annexarum; provinciarum, in Tractatus XX divisa : Ex scriptoribus probatis, servata primigenia eorum phrasi in locis plurimis, ex M.S.S. variis, Testibus oculatis, relationibus side dignis, experimentis, Desumpta Operâ P. Gabrielis Rzączyński, Sandomierz 1721*. Muzeum posiada egzemplarz tej książki z exlibrisem G. Cuviera. Sygn. 8o Res. 1314.

⁸ P. Daszkiewicz, *Źródła wiedzy na temat polskiej fauny wykorzystane w Histoire naturelle Georges'a Buffona*, „Przegląd Zoologiczny” 2007, t. 51, nr 1-2, s. 57-66.

⁹ Zob. L.C. Rookmaaker, *The zoological notes by Johann Reinhold and George Forster included in Buffon's Histoire naturelle (1782)*, „Archives of Natural History” 1985, Vol. 12, No 2, s. 203-212.

¹⁰ G. Rzączyński, *Actuarium ... Historiae naturalis Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae*, bez daty i miejsca wydania [niewątpliwie Gdańsk 1742], sygn. RES-S-861.

¹¹ P. Daszkiewicz, P. Heurtel, *Historie de l'exemplaire de l'Actuarium Historiae naturalis Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae... de Georges-Leclerc Buffon (1707-1788) et quelques remarques sur l'édition du livre de Gabriel Rzączyński (1664-1737)*, „Organon” 2006, Vol. 35, s. 103-113.

¹² Teczka osobowa (dossier biographique) J.P. Breyniusa, Archiwum Akademii Nauk w Paryżu (Archives de l'Académie des sciences), dokumenty przechowywane w archiwach osobowych nie posiadają sygnatur.

¹³ P. Daszkiewicz, R. Tarkowski, *Jan Filip Breynius (1680-1764) – zapomniany pionier paleontologii w Rzeczypospolitej*, „Przegląd Geologiczny” 2009, t. 57, nr 10, s. 866-873.

¹⁴ Zob. Z. Fedorowicz, *Zoologia w Gdańsku w stuleciach XVII i XVIII*, Wrocław 1968.

¹⁵ Zob. np. na temat roli Christopha Gottwalda (1636-1700) dla poznania biologii żółwi Aga, Pytanie czy nie w: K. Adler, *The Development of Systematic Reviews of the Turtles of the World*, „Vertebrate Zoology” 2007, Vol. 57, No 2, s. 139-148.

cierających do Gdańska i sprzedawanych przez marynarzy¹⁶, prace nad roślinami użytkowymi, jak i czerwcem polskim¹⁷, jakże ważnym wówczas przedmiotem handlu, pionierskie badania skamieniałości, jedne z najważniejszych w Europie gabinetów historii naturalnej, dyskusja nad klasyfikacją, jedno z najwcześniejszych w Europie zastosowań mikroskopu i osiemnastowieczne początki protozoologii – to tylko niektóre z osiągnięć gdańskiej szkoły przyrodniczej, doskonale zresztą znanych we Francji. Dodajmy także, że z Jakubem Teodorem (Jacobusem Theodorusem) Kleinem (1685-1759), jednym z najbardziej znanych przyrodników osiemnastowiecznej Europy, łączyły G.-L. Buffona nie tylko wymiana informacji, głównie na temat fauny, ale także niezgoda z nowym systemem klasyfikacji, zaproponowanym przez Karola Linneusza (1707-1778) i próba stworzenia konkurencyjnego systemu. Prace J.T. Kleina były nie tylko dobrze znane wśród francuskich przyrodników ale także ukazywały się w ich tłumaczeniach na język francuski, jak np. *Doutes ou observations de M. Klein...*¹⁸ oraz *Système naturel du règne animal : par classes, familles ou ordres, genres et espèces...*¹⁹, czy też *Ordre naturel des Oursins...*²⁰, wydanie wzbogacone wobec oryginału o ilustracje okazów z gabinetu René Antoine'a Ferchault de Réaumur, który sam korespondował z gdańskim uczonym. Wszystkie trzy wymienione druki ukazały się w Paryżu w 1754 r. w oficynie Claude'a Jeana Baptiste'a Bauche. Oprócz książek J.T. Kleina MNHN posiada także jego portrety.

Stwierdzenie istnienia jakże licznych związków pomiędzy przedstawicielami gdańskiej szkoły przyrodniczej, a Gabinetem Historii Naturalnej króla Francji i z Buffonem zainspirowało autora do podjęcia kolejnych poszukiwań gdańskich śladów w Bibliotece Głównej MNHN. Sprawdzono czy posiada ona książki następujących gdańskich przyrodników: Adriana Pauliego (1583-1622), Nicolausa Ölhafena (Mikołaja Oelhafa, 1604-1643), Georga Segerusa (1625-1678), Ernsta Gottfrieda Heysego (1657-1678), Johanna Adama Kulmusa (1689-1745), Christiana Mentzela (1622-1701), Christopha Gottwalda (1636-1700), Georga Andreea Helwinga (Jerzego Andrzeja, 1666-1748), J.P. Breyniusa, Jakoba Breyne (Breyna, Breyniusa, 1637-1697), J.T. Kleina, Michaela Christopha Hanoviusa (Hanowa, 1695-1773), Gottfrieda Reygera (1704-1788), Johanna Conrada Eichhorna (1718-1790), Johanna Danie-la Titiusa (Tietz, 1729-1796), J.R. Forstera i G. Forstera.

Poszukiwania przeprowadzone wspólnie przez autora niniejszego artykułu i Pascale Heurtel²¹ doprowadziły do ustalenia, iż w muzealnych zbiorach znajduje się znacząca

¹⁶ To właśnie w Gdańsku zakupów dla swojego gabinetu w Siemiatyczach dokonywała księżna Anna Jabłonowska (1728-1800) oraz August II Mocny dla kolekcji dreźniejskiej.

¹⁷ Patrz np. J.P. Breynius, *Prace o czerwcu polskim = De Cocco polonico opera : 1731-1733-1750*, życiorysem Jana Filipa Breyne'a i koment. opatrzyli Z. Kawecki i H. Wernerówna; [z łac. na pol. przeł. I. Możdżeńską], Wrocław 1969.

¹⁸ J.T. Klein, *Doutes ou observations de M. Klein ..., sur la revüe des animaux, faite par le premier homme, sur quelques animaux des classes des quadrupedes & amphibies du système de la nature, de M. Linnaeus et des remarques sur les crustacés, sur les animaux qui ruminent, & sur la vie de l'homme, comparée avec celle des animaux*, Paris 1754. Biblioteka Główna MNHN posiada trzy egzemplarze tej książki, sygn. CH 465, sygn. 6493, sygn. 217 401.

¹⁹ J.T. Klein, *Système naturel du règne animal : par classes, familles ou ordres, genres et espèces : avec une notice de tous les animaux, les noms Grecs, Latins, & vulgaires, que les naturalistes leur ont donnés*, Paris 1754, 2 vol., egzemplarz z Biblioteki Głównej MNHN był własnością G. Cuviera – sygn. Y1 2467.

²⁰ J.T. Klein, *Ordre naturel des oursins de mer et fossiles : avec des observations sur les piquans des oursins de mer, et quelques remarques sur les bélemnites. Par M. Theodore Klein ... Avec figures, augmentées de six planches d'oursins, qui sont dans le cabinet de M. de Reaumur*, Paris 1754. Biblioteka Główna MNHN posiada trzy egzemplarze tej książki, sygn. 6492, sygn. 6493, sygn. 217 421.

²¹ P. Daszkiewicz, P. Heurtel, *Historie de l'exemplaire...*

liczba książek gdańskich przyrodników. Rezultaty tej kwerendy zostały przedstawione w poniższej tabeli:

Autor	Liczba książek
A. Pauli	1
N. Ölhafen	2
G. Segerus	3
E.G. Heyse	1
J.A. Kulmus	3
C. Mentzel	3
C. Gottwald	2
G.A. Helwing	4
J.P. Breynius	5
J. Breyne (Breynius)	2
J.T. Klein	20
M.C. Hanovius	1
G. Reyger	1
J.D. Titius	5
J.R. Forster	21
G. Forster	16

Wśród książek i dokumentów gdańskich przyrodników przechowywanych w MNHN szczególnie cenna jest spuścizna obu Forsterów. Po powrocie z wyprawy kapitana J. Cooka, skłóceni z brytyjską admiralicją Forsterowie sprzedali francuskiej administracji znaczną część swoich zbiorów i rękopisów. G. Forster aktywnie zaangażowany w działania Wielkiej Rewolucji Francuskiej zmarł w Paryżu. Oprócz książek MNHN przechowuje także szereg rękopisów Forsterów nie tylko pochodzących z wyprawy dookoła świata, ale także związanych ze sprzedanymi zbiorami oraz rękopisy G. Forstera z okresu wileńskiego, w tym m.in. jego wykłady zoologiczne, botaniczne i mineralogiczne z 1786 r., które prowadził na Uniwersytecie Wileńskim. Są to wyjątkowo cenne dla historii nauki w Rzeczypospolitej dokumenty. Pozwalają bowiem na poznanie realizowanego w Wilnie programu nauczania historii naturalnej. Jednak dotychczas nie zostały one opracowane, a historycy nauk przyrodniczych poznali jedynie wydany w 1961 r. przez Zygmunta Fedorowicza wykład inauguracyjny G. Forstera²². Treści kursu wileńskiego profesora znane były tylko z drukowanych w dziewiętnastym wieku prac tego autora. Autograf rękopisu wykładu przechowywany jest w Bibliotece Głównej MNHN²³. W zbiorach tej księżnicy znajdują się także dokumenty związane z działalnością naukową G. Forstera w Moguncji i w paryskim okresie jego życia, m.in. studium, którego był współautorem: „Rapport

²² Z. Fedorowicz, *Mowa Jerzego Forstera pt. Limites Historiae naturalis wygłoszona w Wilnie w roku 1785*, „Zoologica” 1961, T. 7, s. 1-70.

²³ Biblioteka Główna MNHN, sygn. Ms 188, Manuscris provenant de Jean-Reinold Forster (1729-1798) et de Georges Forster († 1792), en partie de leur main. G. Forster, Histoire naturelle. Zoologie.

des commissaires nommés par la Société d'histoire naturelle pour examiner la collection de minéraux de Sibérie de M. Patrin du 7 juillet 1791"²⁴, szacujące wartość kolekcji mineralogicznej przywiezionej przez Eugèna Patrina (1742-1815) do Paryża z Syberii.

Książki gdańskich przyrodników w zbiorach Biblioteki Głównej MNHN należy rozpatrywać w kontekście zainteresowania francuskich uczonych przyrodą Rzeczypospolitej. Na przykład w osiemnastym wieku jednym z gatunków ptaków, który powszechnie wiązano z Polską i Litwą był remiz, którego nawet nazywano „polską sikorką”. Charakterystyczne gniazda tego ptaka, często sprowadzane z naszego kraju, były bardzo poszukiwane przez zagraniczne kolekcje przyrodnicze²⁵. W bibliotecznych zbiorach MNHN przechowywana jest książka J.D. Titiusa *Parus minimus Polonorum remiz Bononiensium pendulinus descriptus...* (Lipsk 1755)²⁶, która prawdopodobnie trafiła do nich w związku z zainteresowaniem tym gatunkiem. Niektóre z książek z muzealnej kolekcji zapewne odegrały ważną rolę dla historii przyrodoznawstwa ziem polskich. To m.in. w Paryżu do wyjazdu do Rzeczypospolitej przygotowywał się Jean-Emmanuel Gilibert (1741-1814). Uczony ten skarżył się na brak książek opisujących polską florę i poszukiwał dzieł przyrodników, zwłaszcza pruskich, charakteryzujących florę pomorską. Prawdopodobnie w muzeum korzystał z egzemplarza książki G. Reygera *Tentamen florae Gedanensis methodo sexuali adcommodatae* (Gdańsk 1764)²⁷. Jako dygresję możemy także podać fakt, że opracowanie to długo uznawane było za najstarszy dokument, w którym zastosowano systematykę Linneusza na ziemiach Rzeczypospolitej. Jednakże zbadanie w MNHN archiwum Jeana-Etienne'a Guettarda (1715-1786) zmieniło tę interpretację, ponieważ najstarszym „linneuszowskim” dokumentem tego rodzaju jest sporządzona przez niego w Rzeczypospolitej lista gatunków roślin²⁸.

Książki gdańskich przyrodników nie stanowią odrębnego, wydzielonego w Bibliotece Głównej MNHN zbioru. Jakie jest ich pochodzenie? Czy przynajmniej część z nich była własnością G.-L. Buffona i pochodzi z Królewskiego Gabinetu Historii Naturalnej? Niestety, zwyczaj inwentaryzacji kolekcji i księgozbiorów nie był jeszcze w osiemnastym wieku rozpowszechniony. Pierwszy inwentarz muzealnej kolekcji, także księgozbioru, został sporządzony dopiero w 1821 r. Nie sposób zatem ustalić, czy książki te stanowiły część księgozbioru królewskiego gabinetu, czy zostały uzyskane drogą zakupów, prezentów lub wymiany, czy też trafiły, przynajmniej częściowo, do muzealnej kolekcji drogą rewolucyjnych konfiskat. Książki J.T. Kleina pojawiają się wprawdzie w kolejnych katalogach sprzedaży aukcyjnych biblioteki G.-L. Buffona. Nie można jednak ustalić, czy dzisiaj egzemplarze te znajdują się w MNHN, czy np. w BNF, która posiada znaczącą część księgozbioru tego uczonego²⁹. Książki gdańskich uczonych w zbiorach MNHN są niewątpliwie bardzo różnego pochodzenia. Jedynie w kilku przypadkach możliwe jest

²⁴ Biblioteka Główna MNHN, sygn. Ms 3348, Documents relatifs à l'acquisition par la Nation de la collection des minéraux rapportés de Sibérie par Patrin. Rapport des commissaires nommés par la Société d'histoire naturelle pour examiner la collection de minéraux de Sibérie de M. Patrin du 7 juillet 1791.

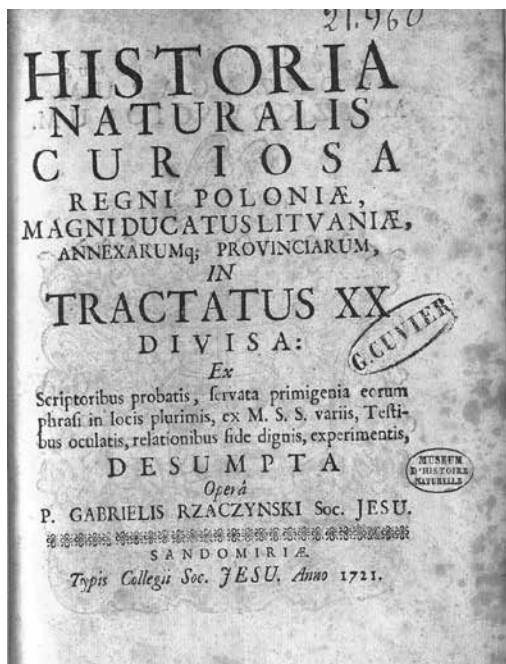
²⁵ P. Daszkiewicz, *An important 18th century Italian paper on penduline tit Remiz pendulinus*, „Acta Ornithologica” 2002, T. 37 (1), s. 47-50.

²⁶ *Parus minimus Polonorum remiz Bononiensium pendulinus descriptus per illustri Domino Hanns Gotthelf a Globig dictatus a jo Daniele Titio*, Lipsiae 1755, sygn. NN 13 F.

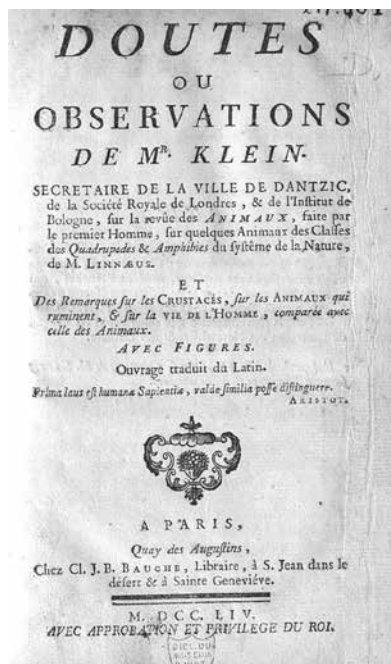
²⁷ *Gottfried Reyger Soc. Phys. Ged. Secretarii Tentamen Florae Gedanensis Methodo Sexuali Adcommodatae*, Dantisci 1764, sygn. 2555.

²⁸ P. Daszkiewicz, *Jean-Etienne Guettard's travel journal in Poland and northern Europe (1760-1762)*, „Archives of Natural History” 1998, Vol. 25, No 2, s. 281-282.

²⁹ P. Daszkiewicz, P. Heurtel, *Le tricentenaire...*

Fot. 1. Strona tytułowa egzemplarza *Historia naturalis curiosa...* Źródło: zbiory Biblioteki Głównej MNHN, sygn. 8o Res 1314. Zdjęcie: Pascale Heurtel

Fot. 2. Strona tytułowa egzemplarza *Doutes ou observation de M Klein...* Źródło: zbiory Biblioteki Głównej MNHN, sygn. Ch 465. Zdjęcie: Pascale Heurtel

Fot. 3. Gabinet Historii Naturalnej, autor Louis-François Couché (1782-1849). Źródło: zbiory Biblioteki Głównej MNHN, sygn. IC 2986. MNHN zbiory cyfrowe (collections numérisées)

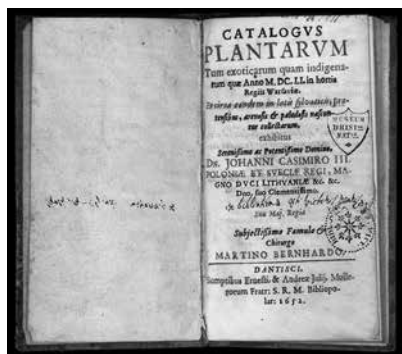
Fot. 4. Portret J.T. Kleina. Źródło: zbiory Biblioteki Głównej MNHN, sygn. PO 3377. MNHN zbiory cyfrowe (collections numérisées)

Catalogue d'un herbarium
raporte des Isles de la mer australe par M. Forster & c. de
à M^{re} le Comte de Suffout pour le Colonel de Roy en Novembre
1777

MUSEUM
HISTORICUM
NATURALIUM

<u>Classes</u>	<u>Noms</u>	<u>Endroits</u>	<u>Observations</u>
<i>Monocotylea</i> <i>monogymia</i>	1 <i>Ipalia cannaeformis</i>	Ile de Mallicollo	
	2 <i>Barbajaria tetrandra</i>	Ile de Taite	Cette herbe fait exception dans son genre par le nombre des étamines
<i>Digymia</i>	3 <i>Mictrium biflorum</i>	Nouvelle Zélande & terre de feu	Cette plante ressemble aux orchidées & paraît être destinée pour la formation du sol dans les pays parvenus à un état supérieur de culture
<i>Dianthea</i> <i>monogymia</i>	4 <i>Ancistrum asperifolium</i>	Nouvelle Zélande	herbe
	5 <i>Cyrtandra biflora</i>	de Taite	Ces Plantes semblent appartenir plutôt à la Classe des dicotylées; elles se rapprochent des belléridées
	6 <i>— gymosa</i>	de Tama	
	7 <i>Serenoa salicifolia</i>	Nouvelle Zélande	
	8 <i>— catarracta</i>		Bruxelles
	9 <i>Justicia longifolia</i>	Tama	Bruxelles
	10 <i>Dianthera clavata</i>	Taite	Bruxelles
	11 <i>— arcuata</i>	Nouvelle Calédonie	Bruxelles

Fot. 5. Rękopis katalogu roślin przywiezionych z podróży dookoła świata przez Forsterów. Źródło: zbiory Biblioteki Głównej MNHN, sygn. Ms 189. Zdjęcie: Pascale Heurtel

Fot. 6. Strona tytułowa egzemplarza *Catalogus Plantarum*... Źródło: zbiory Biblioteki Głównej MNHN, sygn. 3345. Zdjęcie: Pascale Heurtel

Fot. 6.1. Dedykacja M. Bernhardiego de Bernitzta dla W. Davissona, intendentu Jardin des Plantes. Źródło: zbiory Biblioteki Głównej MNHN, sygn. 3345. Zdjęcie: Pascale Heurtel

Tui
Amicissimus
Studiofissimusq;
Wilhelmus Davissonus, Utriusq;
Sacrae Regiae & Reginalis Majestatis
Personae Medicus & Hortorumq; Re-
giorum & Laboratorij Chemici su-
premus Praefectus.

częściowe odtworzenie ich, późniejszej bo dziewiętnastowiecznej, historii jak ma to miejsce np. w przypadku kilku książek J.T. Kleina, mających exlibris G. Cuviera lub *D. Christoph Gottwalds physikalisch-anatomische Bemerkungen über die Schildkröten...*³⁰, zakupionej na aukcji dopiero w dziewiętnastym wieku ze zbiorów „Du Haye”. Jednak należy podkreślić, że kolekcja 90 egzemplarzy książek gdańskich przyrodników, którą posiada MNHN, należy do najbogatszych w Europie poza Polską, a rękopisy Forsterów są wyjątkowo cennymi dokumentami historii nauk przyrodniczych.

Streszczenie

W XVII i XVIII w. gdańska szkoła przyrodnicza odgrywała ważną rolę w rozwoju historii naturalnej i położeniu podwalin pod nowoczesną biologię. W tym okresie gabinet przyrodniczy króla Francji, a następnie Narodowe Muzeum Historii Naturalnej (MNHN) stanowił jedno z najważniejszych centrów naukowych Europy. Liczne ślady współpracy gdańskich przyrodników z tą instytucją przetrwały w muzealnej kolekcji. Odegrali oni znaczącą rolę w powstaniu *Histoire Naturelle...*, pierwszej nowoczesnej encyklopedii przyrodniczej, zredagowanej przez Georges’a-Louisa Leclerca Buffona (1701-1788). Biblioteka Główna MNHN posiada w swoich zbiorach książki Adriana Pauliego, Nicolausa Ölhafena, Georga Segerusa, Ernsta Gottfrieda Heysego, Johanna Adama Kulmusa, Christiana Mentzla, Christophora Gottwalda, Georga Andreeasa Helwinga, Joahannesa Philippusiusa i Jacoba Breyniusów, Jacobusa Theodorusa Kleina, Michaela Christoph Hanoviusa, Gottfrieda Reyegera, Johanna Daniela Titiusa, Johanna Reinholda i Georga Forsterów. 90 książek gdańskich przyrodników, a także rękopisy i korespondencja m.in. G. Forstera pozwalają na częściowe odtworzenie historii współpracy gdańszczan z Gabinetem Historii Naturalnej króla Francji i MNHN.

Słowa kluczowe: gdańska szkoła przyrodnicza – Biblioteka Główna francuskiego Narodowego Muzeum Historii Naturalnej – rękopisy Georga Forstera – kolekcja książek gdańskich przyrodników.

Summary

The books of the naturalists of Gdańsk in the collection of the National Museum of Natural History (MNHN) in Paris

The naturalist school in Gdańsk played a major role in the development of natural history and the foundations of modern biology. The Cabinet of the King of France, then the National Museum of Natural History, was one of the most important scientific centers in Europe. The numerous traces of the collaboration of the naturalists of Gdańsk with the center of Paris persist in the collections of the MNHN. The naturalists of Gdańsk played an important role in the redaction of *Histoire Naturelle...* published by Georges-Louis

³⁰ Na temat historii książek C. Gottwalda patrz J. Jakubowski, *Musaeum Gottwaldianum ze zbiorów Biblioteki Politechniki Gdańskiej i wydawnicze losy dzieł Christophorusa Gottwalda (1636-1700) w XVIII w.*, „Porta Aurea” 2015, t. 14, s. 93-119.

Leclerc comte de Buffon (1707-1788). The central library of the MNHN has books written by Adrian Pauli, Nicolaus Ölhafen, Georg Segerus, Ernst Gottfried Heyse, Johann Adam Kulmus, Christian Mentzel, Christoph Gottwald, Georg Andreas Helwing, Johannes Philippius and Jacob Breyne, Jacobus Theodorus Klein, Michael Christoph Hanovius, Gottfried Reyger, Johann Daniel Titius, Johann Reinhold and Georg Forster. 90 books as well as numerous manuscripts, including the correspondence of Georg Forster, allow for a partial reconstruction of the history of the scientific relation between Gdańsk Natural History school with the Cabinet of the French King and the MNHN.

Key words: naturalist school in Gdańsk – French National Museum of Natural History Library – Forsters’s manuscrits – Gdańsk’s naturalists book collection.